

КАСЫМБЕКОВА ГУЛЬЖАХАН РЫСКУЛОВНАНЫҢ

6D050800 – «Есеп және аудит» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындаған диссертациясына

АНДАТПА

ЕКІНШІ ДЕҢГЕЙДЕГІ БАНКТЕРДІҢ МЕНШІКТІ КАПИТАЛЫНЫҢ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕБІ, БАҚЫЛАУЫНЫҢ ТЕОРИЯСЫ ЖӘНЕ ӘДІСНАМАСЫ

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында «қазақстандық банктер өз кезегінде өзінің мақсатын орындауға және нақты экономика секторының кредиттік ресурстарға деген қажеттілігін қамтамасыз етуге тиіс» деп атап көрсетті. Аталған стратегиялық бағыттың орындалуының негізгі шарттарының бірі – екінші деңгейдегі банктердің ресурстық мүмкіндіктерін растайтын банктік капитал жеткіліктілігі.

Банктің меншікті капиталының көлемі, оның құрамы мен құрылымы банктердің қаржылық нәтижелерін, сонымен қатар экономикаға салымдардың өсу әлеуеті және банктердің клиенттерге көрсететін қызметтері бағыттарының кеңеюін анықтайды. Осы критерийлердің барлығы (көлемі, құрамы, құрылымы) барлық халықаралық стандарттар мен талаптарға сай қаржылық есептілік қалыптастыруға мүмкіндік беретін есептің дұрыс әдінамалығына тәуелді. Басқарушылық шешімдерін қабылдау көбінесе меншікті капитал жайлы адекватты және дер кездегі берілетін ақпараттарға тікелей байланысты, ол банкке оның жеткіліктілігін бақылауға және тексеруге мүмкіндік береді.

Банк жүйесінде орын алып жатқан өзгерістер есеп әдіснамасының дер кезінде жетілдіріп тұру қажеттілігінің себептері болып табылады. Банк капиталының құрылымын анықтайтын факторлар (акционерлік капитал, қорлар, бөлінбеген пайда) банктің жалпы қызметінің басты индикаторлары болып табылады.

Сондықтан меншікті капиталдың есебі, аудиті және бақылауының барлық аспектілерін ашуға мүмкіндік беретін теориялық және тәжірибелік мәселелердің кешенді түрде шешілуі қазіргі банк жүйесінің негізгі және өзекті мәселелерінің бірі деп айтуға болады.

Диссертациялық жұмыстың мақсаты екінші деңгейдегі банктердің меншікті капиталының есебі, аудиті және бақылауын жетілдіру бойынша ғылыми және тәжірибелік ұсыныстар дайындау болып табылады.

Зерттеу жұмысының міндеттері:

- «банктің меншікті капиталы» категориясының қолданыстағы стандарттар және ғылыми зерттеулер базасына сәйкес мәні мен теориялық мазмұнын нақтылау;

- банктің меншікті капиталының бухгалтерлік есебі, аудиті және бақылауының тәжірибесін зерттеу, жинақтап қорыту, сонымен қатар бухгалтерлік есеп жүйесінің меншікті капиталдың банктің есептілігінде мойындалуы мен көрсетілуіне әсерін анықтау;

- екінші деңгейдегі банктердің меншікті капиталының бухгалтерлік есебі мен бақылауы жүйесін дамыту бойынша оны қалыптастырудағы қазіргі тенденцияларды көрсететін ұсыныстар дайындау және негіздеу;

- аудиторлық стандарттарды, шетелдік және отандық тәжірибені жинақтап қорыту негізінде екінші деңгейдегі банктердің меншікті капиталының аудитін жетілдіру бойынша ұсыныстар дайындау;

- екінші деңгейдегі банктердің меншікті капиталының қалыптасуы және өсуіне ықпал ететін көпфакторлы мультипликативті модель дайындау.

Зерттеу объектісі Қазақстан Республикасының екінші деңгейдегі банктерінің меншікті капиталының бухгалтерлік есебі мен бақылауының әдіснамасы болып табылады.

Зерттеу пәні ретінде екінші деңгейдегі банктердің меншікті капиталының бухгалтерлік есебі мен бақылауын жүргізу үдерісінде пайда болатын экономикалық - ұйымдастырушылық қатынастар жиынтығы алынды.

Зерттеудің әдіснамалық негізі меншікті капиталды қалыптастыру үдерісіндегі бухгалтерлік есебі мен бақылауы бойынша теориялық қағидалар негіздері, меншікті капитал жеткіліктілігін ішкі тексеруді жүргізу әдістерін бағалауға жүйелік көзқарасты қолдану. Нақты мәліметтерді талдау синтез және жинақтап қорыту, графикалық әдістер, математикалық-статистикалық әдістерді қолдану арқылы жүзеге асырылды.

Зерттеуді жүргізу барысында диссертацияның ғылыми жаңалығын анықтайтын келесі нәтижелер алынды:

- «банктің меншікті капиталы» түсінігіне оның құрылымындағы барлық өзгерістерді ескеруге және есеп объектісі ретіндегі оның элементтерінің өзектілік және сенімділік, толықтылық және бейтараптық, салыстырмалылық және тексерімділік, деркезділік және түсініктілік сияқты базалық және кеңейтілген сипаттамаларға сәйкес көлемін анықтауға мүмкіндік беретін авторлық анықтама ұсынылды;

- екінші деңгейдегі банктердің меншікті капиталының қалыптасуы және өзгеруі, бухгалтерлік есеп пен бақылауын жүргізу бойынша ҚЕХС талаптарына сай «банктің меншікті капитал» түсінігінің жеткіліктілігіне баға беретін кейбір ережелері жүйеленді;

- меншікті капиталды басқару үшін бухгалтерлік есеп пен бақылау тәжірибесін бағалау және талдаудың ақпараттық база ретіндегі әдіснамасын жетілдіру бойынша ұсыныстар дайындалды;

- ішкі бақылаудың әділдігі мен сапасын жоғарылатуға мүмкіндік беретін банктің меншікті капиталының ішкі аудитін жүргізудің кезеңділігі мен оның күшейтілуі ескеріле отырылып, аудиторлық тексерудің тереңдетілген және кеңейтілген әдістемелігі әзірленді;

- банктердің меншікті капиталының көбеюі мен оны қалыптастыруға ықпал ететін элементтердің көпфакторлы мультипликативті моделі негізінде

екінші деңгейдегі банктердің капитализациялануын арттыру бойынша тәжірибелік ұсыныстар берілді.

Қорғауға шығарылатын негізгі тұжырымдамалар:

– банк жүйесі дамуының қазіргі кезеңдегі ерекшеліктерін ескере отырып меншікті капиталдың экономикада қалыптасқан тұжырымдамалық негіздерін ҚЕХС талаптарына бейімдейтін теориялық ұсыныстар тереңдетіліп, дамытылды, сонымен бірге банктің меншікті капиталының авторлық анықтамасы берілді;

– меншікті капитал есебі мен бақылауының бухгалтерлік ақпараттық қамтамасыз ету жүйесін дамыту бойынша ҚЕХС-на сай есеп объектісінің базалық және кеңейтілген сапалық сипаттамаларына қойылатын талаптар негізінде бухгалтерлік есептілікте меншікті капитал жайлы ақпарат қалыптастыруға көзделген басты бағыттары негізделіп, әзірленді;

– екінші деңгейдегі банктерге жарғылық капиталды қалыптастырумен, оның өзгеруімен байланысты шығындардың жалпы сомаларын реттеу және төмендетуге мүмкіндік беретін жарғылық капитал бойынша шығындардың жіктемесі және оларды оқшау түрде синтетикалық және аналитикалық есепте жүргізу бойынша әдістемелік ұсынылды;

– банктің меншікті капиталын аудиторлық тексерудің әдістемелігін күшейтуге бағытталған аналитикалық және аудиторлық процедураларды біріктіретін нақты ұсыныстар ұсынылды;

– банктердің қаржылық тұрақтылығын экономикалық мүдделер тепе-теңдігін сақтай отырып қамтамасыз етуге ықпал ететін көпфакторлы мультипликативті модель құру негізінде банктің меншікті капиталының рентабельділігіне көрсеткіштердің әсер етуі айқындалды.

Диссертацияның теориялық және тәжірибелік нәтижесінің маңыздылығы ҚЕХС және ХАС сәйкес меншікті капиталдың есебі, бақылауы және аудитінің теориясы және әдіснамасын жетілдіруге бағытталған ұсыныстарды негіздеуде, сонымен қатар зерттеу нәтижелерін отандық екінші деңгейдегі банктердің қаржылық тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігін күшейту мақсатында қолдану мүмкіндігінде болып табылады.

Зерттеу нәтижелері мен ұсынымдары «Еуразиялық банк» АҚ тәжірибелік қызметіне енгізіліп, қолдануға алынды (28.11.2016 ж. № 25-007/23312 енгізу туралы актісі).

Зерттеудің ережелері мен қорытындылары, атап айтқанда, жұмыста ұсынылған екінші деңгейдегі банктердің жарғылық капиталының өзгеруімен байланысты шығындар жіктелімі «Қазақстан Республикасының қаржы секторын дамытудың тұжырымдамасы - 2030» бағдарламасының «Банк секторының тиімділігін арттыру» атты екінші міндетін іске асыруда қолданылуы мүмкін.

Зерттеу жұмысында ұсынылған банктің меншікті капиталын аудиторлық тексерудің әдістемелігі екінші деңгейдегі банктерде аудиттің негізгі бағыттарын жүйелеуге бағытталған нақты процедураларды біріктіреді. Бұл әдістеме банктердің қалыпты деңгейде жұмыс жасауларын қамтамасыз ету жөніндегі шаралар кешенін әзірлеуде қолданылуы мүмкін. Бұндай көзқарас

«Қазақстан-2050 Стратегиясы», ҚР Президентінің Жолдаулары бағдарламалық құжаттарының орындалуына сәйкес келеді, себебі бұл құжаттарда банктердің балансын «сапасыз несиелерден» тазарту және банк капиталын құрылтайшылар есебінен толықтыру қажеттілігі жайлы айтылған. Сонымен бірге «аудиторлық компаниялардың жауапкершілігін арттырып, акционерлердің ашықтығын қамтамасыз ету, ұжымдық басқаруды жақсарту» туралы басымды түрде айтылған.

Диссертациялық жұмыстың тәжірибелік материалдары ЖОО оқу үдерісінде «Банктегі бухгалтерлік есеп», «Банк ісі», «Банктік менеджмент» «Банктік қадағалау және аудит» пәндері бойынша дәрістер, практикалық сабақтар жүргізуде қолданыс табуы мүмкін.

АННОТАЦИЯ

диссертации на соискание степени доктора философии (PhD)
по специальности 6D050800 – «Учет и аудит»

КАСЫМБЕКОВА ГУЛЬЖАХАН РЫСКУЛОВНА

**ТЕМА: «ТЕОРИЯ И МЕТОДОЛОГИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА,
КОНТРОЛЯ СОБСТВЕННОГО КАПИТАЛА БАНКОВ ВТОРОГО УРОВНЯ»**

Актуальность темы исследования. Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев в своем Послании «Стратегия Казахстан - 2050» отметил, что «казахстанские банки должны осуществлять свое предназначение и обеспечивать потребность реального сектора экономики в кредитных ресурсах». Одним из главных условий реализации данного стратегического направления является достаточность банковского капитала, свидетельствующая о ресурсных возможностях банков второго уровня.

Объем собственного капитала банка, его состав и структура определяют финансовые результаты банков, а также потенциал роста вкладов в экономику и расширения направления услуг, оказываемых банками своим клиентам. В свою очередь все эти критерии (объем, состав, структура) зависят в немалой степени от правильной методологии учета, позволяющей формировать финансовую отчетность, отвечающую всем международным стандартам и требованиям. Принятие управленческих решений во многом зависит от адекватной и своевременной информации о собственном капитале, что позволяет банку контролировать и мониторить его достаточность.

Изменения, происходящие в банковской системе обуславливают необходимость своевременного совершенствования методологии учета и как следствие контроля деятельности банков. Факторы, определяющие структуру банковского капитала (акционерный капитал, фонды, нераспределенная прибыль) являются ключевыми индикаторами всей деятельности банка.

Поэтому комплексное решение теоретических и практических проблем, позволяющих раскрыть все аспекты учета, аудита и контроля собственного капитала является одним из основных и актуальных вопросов для современной банковской системы.

Цель диссертационного исследования состоит в разработке научных и практических рекомендаций по совершенствованию учета, аудита и контроля собственного капитала банков второго уровня.

Задачи исследования :

- уточнить сущность и теоретическое содержание категории «собственный капитал банка» с учетом действующих стандартов и базы научных исследований;
- исследовать, обобщить практику учета, аудита и контроля собственного капитала банков и определить влияние системы бухгалтерского учета на признание и отражение собственного капитала банка в его отчетности;

- разработать и обосновать рекомендации по развитию системы бухгалтерского учета и контроля собственного капитала банков второго уровня, позволяющие отразить современные тенденции в его формировании;
- на основе обобщения аудиторских стандартов, зарубежного и отечественного опыта разработать рекомендации по совершенствованию аудита собственного капитала банков второго уровня;
- разработать многофакторную мультипликативную модель влияния элементов собственного капитала банков второго уровня на его формирование и рост.

Объектом исследования является методология бухгалтерского учета и контроля собственного капитала банков второго уровня Республики Казахстан.

Предметом исследования выступает совокупность экономических и организационных отношений, возникающих в процессе ведения бухгалтерского учета и контроля собственного капитала банков второго уровня.

Методологическая основа диссертации включает в себя основы теоретических положений по бухгалтерскому учету и контролю собственного капитала в процессе его формирования, использование системного подхода к оценке методов проведения внутренней проверки достаточности собственного капитала. Анализ фактических данных осуществлялся с использованием методов синтеза и обобщения, графических методов, математико-статистических методов.

В ходе проведения исследования были получены следующие результаты, определяющие научную новизну диссертации:

- дана авторская трактовка понятия «собственный капитал банка», позволяющая учесть все изменения в его структуре и определяющая размер его элементов как объекта учета, отвечающего базовым и расширенным характеристикам, таким как уместность и достоверность, полнота и нейтральность, сопоставимость и проверяемость, своевременность и понятность;

- систематизированы отдельные положения по ведению бухгалтерского учета и контроля, формированию и изменению собственного капитала банков второго уровня, дающие оценку адекватности понятия "собственный капитал банка" требованиям МСФО;

- разработаны предложения по совершенствованию методологии оценки и анализа практики бухгалтерского учета и контроля, как информационной базы для управления собственным капиталом;

- разработана более углубленная и расширенная методика аудиторской проверки с учетом усиления и периодичности проведения внутреннего аудита собственного капитала банка, позволяющая повысить качество и объективность внутреннего контроля;

- даны практические рекомендации по повышению капитализации банков второго уровня на основе многофакторной мультипликативной модели влияния элементов на формирование и увеличение собственного капитала банков.

Основные положения, выносимые на защиту:

- углублены и развиты теоретические представления и дана авторская трактовка собственного капитала банка, адаптирующие сформировавшиеся в экономике концептуальные основы собственного капитала требованиям МСФО с учетом особенностей современного этапа развития банковской системы;
- обоснованы и разработаны основные направления развития системы бухгалтерского информационного обеспечения учета и контроля собственного капитала, нацеленные на формирование информации о собственном капитале в бухгалтерской отчетности, отвечающей критериям, предъявляемым к базовым и расширенным качественным характеристикам объекта учета по МСФО;
- представлены классификация затрат по уставному капиталу и методика ведения раздельного синтетического и аналитического учета, предоставляющие возможность банкам второго уровня регламентировать и минимизировать общую сумму затрат, связанных с созданием и трансформацией уставного капитала;
- разработан и представлен ряд предложений по усилению методики аудиторской проверки собственного капитала банка, включая задачи, используемые аналитические и аудиторские процедуры;
- на основе построения многофакторной мультипликативной модели выявлено влияние факторов на рентабельность собственного капитала банка, способствующие финансовой устойчивости банков второго уровня при соблюдении баланса экономических интересов.

Теоретическая и практическая значимость диссертации заключается в обосновании предложений и рекомендаций, направленных на совершенствование теории и методологии учета, контроля и аудита собственного капитала в соответствии с МСФО и МСА, в возможности использования результатов исследования отечественными банками второго уровня с целью повышения их финансовой устойчивости и конкурентоспособности.

Результаты и рекомендации исследования были использованы и внедрены в практическую деятельность АО «Евразийский банк» (акт внедрения № 25-007/23312 от 28 ноября 2016 г).

Положения и выводы исследования, в частности, предложенные в работе классификационные признаки затрат, связанные с изменением уставного капитала БВУ могут быть использованы при реализации задачи 2 «Повышение эффективности банковского сектора» программы «Концепция развития финансового сектора Республики Казахстан до 2030 года».

Предложенная методика аудиторской проверки собственного капитала банка, способствующая систематизации банками второго уровня основных направлений аудита, включают четкие процедуры проверок. Данная методика может быть использована при разработке комплекса мер по оздоровлению банковского сектора. Такой подход соответствует реализации приоритетов программных документов («Стратегия Казахстан - 2050», ежегодные Послания Президента РК), где отмечено, что «необходимо ускорить работу по расчистке балансов банков от «плохих» кредитов и при необходимости обеспечить их

докапитализацию со стороны акционеров. Важным является также усиление ответственности аудиторских компаний по обеспечению прозрачности акционеров и улучшению корпоративного управления».

Содержащиеся в работе теоретические и практические результаты также могут найти применение в учебном процессе ВУЗов при изучении дисциплин «Бухгалтерский учет в банках», «Банковское дело», «Банковский надзор и аудит» и др.

ANNOTATION

**of the thesis for the degree of Doctor of Philosophy (PhD)
on specialty 6D050800 - "Accounting and Auditing"**

KASSYMBEKOVA GULZHAKHAN RYSKULOVNA

**THEME "THEORY AND METHODOLOGY OF ACCOUNTING, CONTROL
OF BANK STOCK IN SECOND TIER BANKS"**

Relevance of the research topic. The President of the Republic of Kazakhstan Nazarbayev N.A. noted in his Address "Strategy Kazakhstan - 2050", that «Kazakhstani banks should bring into effect their missions and meet requirements of the real sector of economy in credit resources». One of the main conditions for the implementation of this strategic direction is a capital adequacy, indicating the funding base of second-tier banks.

The size of the bank stock, its composition and structure determine the financial results of banks, as well as the growth potential of contributions in the economy and extension of services direction provided by banks to their clients. In turn, all of these criteria (size, composition, structure) depend to a large extent on proper accounting methodology that allows to generate financial statements, meeting all international standards and requirements. Managerial decision-making is largely dependent on adequate and timely information on the shareholders' equity, which allows the bank to control and monitor its adequacy.

The changes taking place in the banking system necessitates timely improvement of the accounting methodology and as follows, the control of banks' activities. Factors determining the structure of bank capital (equity funds, retained earnings) are the key indicators of the entire bank's activity.

Therefore, a comprehensive solution of theoretical and practical problems, allowing to reveal all aspects of accounting, auditing and monitoring of equity is a major and pressing issues for the modern banking system.

The aim of the research is to develop the scientific and practical recommendations for improving of accounting, auditing and control of bank stock in second-tier banks.

Research objectives are:

- to clarify the nature and theoretical content of the category "bank stock" taking into account existing standards and base of scientific researches;
- to explore and summarize the practice of accounting, auditing and control of bank stock and to determine the impact of the accounting system for recognition and reflection of bank stock in banker's books;
- to develop and justify recommendations for the development of accounting systems and control of bank stock in second-tier banks, allowing to reflect current trends in its formation;

- on the basis of auditing standards' generalization, foreign and domestic experience, to develop recommendations for improving the auditing of bank stock in the second second-tier banks;

- to develop the multi-factor multiplicative model of components' impact of bank stock in the second second-tier banks on its formation and growth.

The object of research is the methodology of accounting and bank stock control in second-tier banks of the Republic of Kazakhstan.

The subject of research is the combination of economic and organizational relationships arising in the accounting process and monitoring of bank stock control in second-tier banks.

Methodological basis of the dissertation includes the basics of theoretical positions in accounting and control of bank stock in the process of its formation, the use of a systematic approach to the evaluation for auditing methods of internal review of capital adequacy. Analysis of experimental data was carried out by using synthesis and generalisation, graphical method, mathematical and statistical methods.

In the course of the prosecution of research, the following results were obtained by determining the scientific novelty of the dissertation:

- the author's interpretation of the concept "bank stock" was given, which allows to take into account all the changes in its structure and determining the size of its elements as the accounting object that correspond to the basic and advanced features such as relevance and reliability, completeness and neutrality, comparability and verifiability, timeliness and understandability;

- certain provisions on accounting and control, bank stock formation and changes in commercial banks are systematized, giving an assessment for the concept adequacy "bank stock" by IFRS requirements;

- proposals on improvement of the methodology for evaluation and accounting practices' analysis and control as the information base for managing their wealth management were developed;

- more in-depth and extensive method of audit was developed, taking into account the gain and frequency of the bank stock internal audit, which allows to improve the quality and objectivity of the internal control;

- practical recommendations on increase of the second-tier banks compounding on the basis of multi-factor multiplicative model of components' impact on formation and an increase in bank stock were offered.

The main provisions for the defense:

- theoretical concepts were deepened and developed and the author's interpretation of the bank stock was given adapting formed in the economy conceptual basis of equity in accordance with IFRS taking into account peculiarities of the current stage for banking system development;

- main directions of development for information support of accounting system and capital stock control aimed at information formation on equity in the financial statements, meeting the criteria for basic and advanced quality characteristics of accounting object in accordance with IFRS were justified and developed;

- the costs classification for the authorized capital and the method of separate synthetic and analytical accounting with the possibility for the second-tier banks to

regulate and minimize the total cost associated with creation and transformation of the authorized capital was proposed;

- a number of proposals to strengthen the methodology of the bank stock audit, including the tasks used in analytical and audit procedures was developed and submitted;

- on the basis of a multi-factor multiplicative modelling, the influence of factors on the profitability of the bank's return on equity was revealed, contributing to the financial stability of commercial banks subject to the balance of economic interests.

Theoretical and practical significance of the thesis lies in the justification of the proposals and recommendations aimed at improving the theory and methodology of accounting, control and audit for bank stock in accordance with IFRS and ISA, the possibility of the research results use by domestic second-tier banks to improve their financial stability and competitiveness.

The results and recommendations of the study have been used and applied in practical activity of JSC "Eurasian Bank" (the act of introduction № 25-007 / 23312 from 28th November 2016).

Terms and conclusions of the study, in particular, proposed in the research work the classification attributes of costs associated with a change in the authorized capital of second-tier banks can be used in the implementation of Objective 2 "Improving the efficiency of the banking sector" for the program "The concept of development of the financial sector of the Republic of Kazakhstan till 2030".

The proposed methodology of the bank's capital audit, contributing to the systematization of the second tier banks' main directions of the Bank's audit includes a clear audit procedure. This technique can be used to develop a set of measures to improve the health of the banking sector. Such an approach is consistent with the priorities of policy documents ("Strategy of Kazakhstan - 2050", the annual Message of the President of Kazakhstan), which noted that "it is necessary to accelerate the work on clearing banks' balance sheets from the "bad" loans and, if necessary, to ensure their capitalization by the shareholders. It is also important to enhance responsibility of audit companies to ensure the transparency of shareholders and improve corporate governance".

Theoretical and practical results contained in the research work can also be used during the training processes at universities, in the study of subjects "Accounting for banks", "Banking", "Banking supervision and audit" and others.